

VILNIUS UNIVERSITY
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

Margarita Gedvilaitė-Kordušienė

INTERGENERATIONAL RELATIONSHIPS AND THEIR
DETERMINANTS

Summary of doctoral dissertation
Social science, Sociology (05 S)

Vilnius, 2011

Dissertation prepared at Lithuanian Social Research Centre, 2006 – 2011.

Dissertation supervisor:

Prof. habil. dr. Vlada Stankūnienė (Institute for Demographic Research, Lithuanian Social Research Centre, Social science, Sociology – 05 S)

The dissertation will be defended at the united Council of Sociology Science of Vilnius University and Lithuanian Social Research Centre:

Chairman:

Prof. dr. Romas Lazutka (Vilnius University, Social science, Sociology – 05 S)

Members:

Prof. dr. Nijolė Petronėlė Večkienė (Vytautas Magnus University, Social science, Educology – 07S)

Dr. Aušra Maslauskaitė (The General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania, Social science, Sociology – 05 S)

Doc. dr. Sarmitė Mikulionienė (Mykolas Romeris University, Social science, Sociology – 05 S)

Prof. dr. Laimutė Žalimienė (Vilnius University, Social science, Sociology – 05S)

Opponents:

Prof. dr. Vilius Leonavičius (Vytautas Magnus University, Social science, Sociology – 05S)

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis (Lithuanian Social Research Centre, Social science, Sociology – 05S).

The public defence of the dissertation will be held at 10 a.m. on 30th of June 2011 at the public session of Social Sciences Council in the professor Gučas lecture hall (room No 204) of the Faculty of Philosophy of Vilnius University.

Address: Universiteto st. 9/1, LT-01513, Vilnius, Lithuania.
Tel.: +370 5 2667606, Fax. +370 5 2667600, e-mail: fsf@fsf.vu.lt.

The summary of the doctoral dissertation was submitted on ____ of _____ 2011.

The dissertation is available at the libraries of Vilnius University and Lithuanian Social Research Centre.

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

Margarita Gedvilaitė-Kordušienė

**TARPGENERACINIAI SANTYKIAI IR JUOS LEMIANTYS
VEIKSNIAI**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2006-2011 metais Lietuvos socialinių tyrimų centre.

Mokslinis vadovas:

Prof. habil. dr. Vlada Stankūnienė (Demografinių tyrimų institutas, Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Pirmininkas:

Prof. dr. Romas Lazutka (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Nariai:

Prof. dr. Nijolė Petronėlė Večkienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

Dr. Aušra Maslauskaitė (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S)

Doc. dr. Sarmitė Mikulionienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Prof. dr. Laimutė Žalimienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Oponentai:

Prof. dr. Vylius Leonavičius (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S).

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S).

Disertacija bus ginama viešame Vilniaus universiteto ir Lietuvos socialinių tyrimų centro sociologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2011 m. birželio mėn. 30 d. 10 val. Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto profesoriaus Gučo auditorijoje (204).

Adresas: Universiteto g. 9/1, 01513, Vilnius, Lietuva. Tel.: +370 5 2667606, Fax. +370 5 2667600, el. paštas: fsf@fsf.vu.lt.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2011 m. _____ mėn. _____ d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto ir Lietuvos socialinių tyrimų centro bibliotekose.

INTRODUCTION

Relevance and Problem of Research The ties between parents and children are the primary and basic relationships that shape the personality of an individual and create the foundations for other relationships (Bowlby 1969). Despite that, the issue of intergenerational relationships did not attract any scientific attention in sociology for a long time. The field of family relationships was not considered problematic or relevant enough to get the attention of researchers. Since 1960, however, the researchers of family relationships started to address the questions of intergenerational relationships (Hanks, Ponzetti 2004). In the last few decades, the topic has gained great significance.

There are multiple reasons why the topic is relevant. First of all, they include macro level factors, such as the consequences of the Second Demographic Transition. The ageing of the population, caused by the decrease in birthrate and mortality, raised the question of distribution of material resources in society. Because of the decreasing numbers of the employable part of the population and the increasing numbers of the elderly part of the population, the expenditure on social security in old age is growing. These processes are closely interlinked with the problems of intergenerational inequality and intergenerational conflict (Véron, Pennec 2007; Borgatta, Borgatta 1992).

However, alongside the macro level, ageing has an influence on the interpersonal relationships among different generations, and that is the issue that this dissertation analyses. The changing population structure poses certain questions: how does society adapt to generational verticalisation; how have the traditional forms of solidarity changed; how frequent are the contacts among generations; what is the role of grandparents in the family; what causes the conflict between adult children and their parents and, many other. The life course of parents and children can be defined as shared biographies with high levels of dependency (Galen, Dykstra 2006), and with increasing life expectancy the biographies tend to be shared for an even longer period of time. Increasing life expectancy raises serious questions regarding elderly care, and since the system of elderly care provision is limited, the support from family members becomes particularly important. There is an axiom that daughters are the primary providers of social care. However, when women tend to take an active part in the labour market, the possibilities to perform this duty are scant.

The ties between generations are influenced by the changing attitudes towards and values placed on intergenerational relationships. This issue is especially relevant in the transforming post-soviet countries. In societies that undergo the transition to market economy, the answer to the question who – the family or the state – ought to provide care for dependent family members, elderly parents, is not self-evident anymore. The inherited traditional values and the new ones create various contradictions. One of the occurring contradictions, for instance, is that independence of adult children is promoted in many Western countries, yet at the same time the period before the acquisition of independence from the parents is often extended (Björnberg, Latta 2008). According to Beck (1992), due to the individualisation process, the intergenerational ties in the family are becoming acquired relationships. From this perspective, the dynamics of intergenerational relationships is not an obvious phenomenon, but rather a constructed and reconstructed process within the individual biography.

The relevance of intergenerational relationships research is also related to the pluralisation of family types. The Second Demographic Transition has changed the strategy of family formation from the traditional to the modern family. The changed forms of family (single parent, reorganized, and other types) inevitably changes the relationships between the different generations.

Because of these changes, the area of intergenerational relationships research becomes increasingly important in the countries that experience the consequences of the Second Demographic Transition. Although the issues that are raised in the dissertation are closely related to social change, this topic gets little attention, especially on the level of interpersonal relationships. The dissertation seeks to fill this gap and provide, for the first time, a comprehensive analysis of the differences, types, and determinants of intergenerational relationships in Lithuanian society. Intergenerational relationships are widely analysed by the Western scholars, but the latter usually employ one of the following strategies: explore the structure of intergenerational relationships and their determinants or, less frequently, incorporate the level of *agency* into the research. This dissertation takes a step further and seeks to analyse intergenerational relationships in Lithuania by employing a combination of the micro and macro perspectives.

The **scientific research problem** of the dissertation is associated with the features of societal transformation mentioned above. Population ageing and the processes

observed in a transformative society (changing family forms, attitudes, values, and gender relationships) inevitably cause the change of intergenerational relationships. Within this context it is unclear what conceptual sociological schemes could reveal the intergenerational relationships on the family level, and how, based on different epistemological research strategies, a multilevel interpretation of intergenerational relationships and their determinants could be provided.

The dissertation aims to analyse the interpersonal relationships between adult children and their parents. We aim to see how intergenerational relationships are constructed from the perspectives of older and younger generations. Thus, two types of intergenerational interaction flows are analysed: “from above” – parents’ relationship with their adult children – and “from below” – adult children’s relationship with their parents. Although grandparents as a separate social generation are included into the analysis, their relationships, however, are analysed from the perspective of kinship between parents and adult children. The diversity of family forms is taken into account in the dissertation, but the focus remains on the relationships among adult children and biological parents. The relationships with stepparents are not included into the research question. This aspect is approached only fragmentarily.

Object of Research – interpersonal relationships between adult children and their parents, and their determinants.

Objective of Research: To examine the differences of intergenerational relationships in various family types, using the theories of social constructionism and intergenerational relationships; to explore what meanings are employed to construct intergenerational relationships and identify the types of relationships; to identify the macro, mezzo and micro level determinants of intergenerational relationships.

Tasks of Research:

1. To examine the principal theoretical research premises: the concepts of generation and intergenerational relationships, the sociological theories focusing on interpersonal relationships, and the theories of intergenerational relationships.
2. To design the conceptual framework of macro, mezzo and micro level determinants of intergenerational relationships, based on the theories analysed in the dissertation and the existing studies of intergenerational relationships.
3. To estimate, on the basis of quantitative data, the differences of intergenerational relationships according to family types and reveal the differences of relationship evaluation from the perspectives of parents and children; to explore the flows of intergenerational support.
4. To examine, on the basis of qualitative data, the meanings used to construct the intergenerational relationships from the perspectives of adult children and parents, and to identify the types of relationships.
5. To measure, on the basis of quantitative data, the macro and mezzo level factors predicting the dimensions of intergenerational solidarity; to reveal, on the basis of qualitative data, the micro level determinants of intergenerational affection and intergenerational support.

Theses to be defended in the dissertation

On the basis of the conducted research, the following statements are defended:

1. Asymmetrical assessments of intergenerational relationships are determined by kinship positions; type of family and gender of parents; distribution of functional support:
 - better evaluations of relationships are more typical from the parents' perspective than from that of the children;
 - when parents live separately, relationships with the father are assessed worse than those with the mother;
 - unequal distribution of functional support causes feelings of dependency.
2. The determinants of intergenerational relationships identified in Western countries function differently in the Lithuanian context. This demonstrates that intergenerational relationships are determined by the cultural context and events

of the life course (therefore the determinants of intergenerational relationships are analyzed according to family types).

3. Expansion of typical role schemes improves intergenerational relationships and brings them closer to “pure relationships”.
4. Intergenerational obligations and responsibilities in Lithuania are not clearly defined and regulated by the social norms. Thus, the existing structure is open to various agency scenarios and ambivalent situations.

Methods of Research

The aim of the research is to provide a systematic and complex analysis of intergenerational relationships and their determinants on the macro, mezzo and micro levels. For this reason, a multi-strategic methodological approach, combining quantitative and qualitative methods was chosen. Based on the theory of social constructionism, the triangulation strategy allows exploring intergenerational relationships as an objectively and subjectively experienced reality.

The following research methods were used for this dissertation:

- Quantitative (methods of descriptive statistics and statistical modelling – multiple and logistic regression);
- Qualitative (content analysis of semi-structured interviews);
- Scientific literature analysis and synthesis.

Scientific Originality of Research

The study fills the gap in intergenerational relationships research from the interpersonal communication perspective in Lithuanian sociology. The research of intergenerational relationships in Western countries draws considerable scientific attention. Yet the dominant tradition remains limited to analysis based on quantitative methods. Studies that combine qualitative and quantitative methods are very rare (one example is Finch, Mason 1993). Therefore, the originality of the dissertation lies in the application of the methodological triangulation strategy, which makes possible a comprehensive analysis of intergenerational relationships. The author has not found any studies in which the premises for intergenerational relationships analysis are based on the theory of social constructionism. This theoretical and methodological approach

allows exploring intergenerational relationships as an objectively and subjectively experienced reality.

The strength of this dissertation also rests on the choice to explore intergenerational relationships from both perspectives – those of adult children and parents. This approach makes it possible to reveal the asymmetries in intergenerational relationships. Furthermore, researchers tend to focus either on the structure of intergenerational relationships or on the level of agency in provision of intergenerational support. The dissertation goes further and includes structural as well as agency approaches.

The questions addressed in the dissertation have practical importance. Since enhancement of intergenerational solidarity is listed as one of the main aims in international and national ageing policy documents, it is essential to understand the macro, mezzo and micro level factors that determine higher or lower levels of intergenerational solidarity. Other findings of the dissertation contribute to sociological knowledge of interpersonal relationships in the family and expectations for family members. The dissertation can be viewed as a contribution to the scarce studies of intergenerational relationships on the family level in Central and Eastern Europe – especially scarce in the societies that have experienced the transition from the Soviet regime to market economy.

Structure of the dissertation

The dissertation consists of three main parts, as well as the Conclusions, References, and Appendices sections presented at the end of the work.

The first part – **“THE THEORETICAL PREMISES FOR THE ANALYSIS OF INTERGENERATIONAL RELATIONSHIPS”** – is divided into four chapters:

1. “The problem of conceptualization”. This section deals with the conceptualization problems of two notions: *intergenerational relationships* and *generation*. The dilemma “intergenerational versus multigenerational” relationships reveals the advantages of both concepts. The meaning of *intergenerational relationships* refers to dialectical interaction between generations, thus the term is useful for the purposes of dissertation. The problem of the conceptualization of the other term – *generation* – is pointed out by many researchers (Mannheim 1952, Tremmel 2009,

Vincent 2005, Pilcher 1994). The concept is defined in two ways in this dissertation. The conception of family generation is employed, which localizes the ties between parents and adult children within the kinship structure. In addition, the social conception of generation is used: the generation is viewed as a socio-cultural construct, a unit of social symbols, values and practices, formed in the early years of one's lifetime and continuing throughout the life course (Vincent 2005).

2. **“Sociological approaches to intergenerational relationships”**. This section deals with the theoretical foundations of the dissertation. Berger and Luckmann's (1999) theory of social constructionism is useful for the purposes of this dissertation because it combines the micro and the macro levels and explains the mechanisms employed in the construction of social reality and intergenerational relationships. Thus, explaining the processes of objective and subjective realities, the theory provides valid and essential instruments for sociological analysis of intergenerational relationships.

Intergenerational relationships as an objective reality are interlinked with social knowledge and the structures of society (such as social class). Berger and Luckmann's (1999) idea that knowledge is socially distributed provides the premises for the exploration of the structural determinants of cultural meanings attached to intergenerational relationships. This theory also provides the premises for the analysis of intergenerational relationships as a process of meaning construction, and the identification of the similarities / differences of social meanings attributed to intergenerational relationships and their determinants. The constructs of the objective society have an impact on the subjectively experienced world. They determine what meanings and typificatory schemes will be internalized during the process of socialization. Thus, based on the theory of social constructionism, intergenerational relationships and their determinants are analysed as an objectively and subjectively experienced reality.

The ideas of A. Giddens on the transformation of intimacy are used in the dissertation in order to interlink intergenerational relationships with the changes in the sphere of interpersonal relationships that characterize the late modernity period. Giddens' notion of “pure relationship” is used as a relevant characteristic of not only the intimate relationships, but also the intergenerational ties.

3. **“The premises of intergenerational relationships theories”**. This chapter of the dissertation discusses the theories that provide the tools for measuring and evaluating intergenerational relationships. The first subchapter presents a widely met approach to intergenerational relationships research – the solidarity model. The solidarity approach, elaborated by Bengtson and colleagues, is used in the dissertation to distinguish the different solidarity dimensions. The essence of the solidarity approach, according to Bengtson (2001), is an attempt to reveal the nature of the bonds of cohesion that hold family members together. The model of intergenerational solidarity is comprised of six conceptual dimensions: *affectional, associational, consensual, functional, normative and structural solidarity* (Bengtson, Richards, Roberts 1991, Bengtson 2001).

The solidarity model is advantageous as it incorporates the behavioural as well as emotional elements. Despite the opportunities for analysis that this model provides, the critical responses to it and alternative theoretical approaches are discussed in the second subchapter. Most of the critique is directed at the fact that the theory puts an emphasis mostly on positive feelings and emotions (Hammarström 2005, Luescher, Pillemer 1998, Connidis, McMullin 2002). The authors who criticize this aspect argue that intergenerational relationships are more complex and multifaceted than the “shiny picture” of relationships drawn by the solidarity model (Hammarström 2005). The *conflict approach* emphasizes the negative aspects of relationships alongside the positive ones: the asymmetries and disbalances in intergenerational relationships (Szydlic 2005). Another critical approach proposes the concept of *ambivalence* as an advantageous model for the studies of intergenerational relationships (Luescher, Pillemer 1998, Connidis, McMullin 2002). Luescher and Pillemer (1998: 416) define intergenerational ambivalence as the “*contradictions in relationships between parents and adult offspring that cannot be reconciled*”, and by contradictions they mean the dimension of social structure, as well as the dimension of the subjective level. Similarly, Connidis and McMullin (2002: 559) conceptualize ambivalence as the “*structurally created contradictions that are experienced by individuals in their interaction with others*”. The authors admit that the possibilities to overcome ambivalent situations depend on class, age, race, ethnicity, and gender. In this sense, the inclusion of pluralism connects the ambivalence model to the postmodern perspective and can be viewed as an innovative approach to intergenerational relationships.

4. **“Determinants of intergenerational relationships”**. This chapter consists of two subchapters, which deal with the determinants of intergenerational relationships at the macro, mezzo and micro levels.

The macro and mezzo level determinants are divided into three groups: demographical and social policy determinants; cultural meanings of social relationships; social class, family structure and type. Interlinked demographical and social policy factors have a direct and implicit impact on intergenerational relationships. Cultural meanings attached to intergenerational relationships define the “proper” modes of behaviour in the family. These cultural meanings are revealed on the basis of the exchange, normative, altruism, and attachment approaches. The cultural meanings attached to the relationships between adult children and parents are closely interlinked with social class, family type and structure, and other factors, which have a variety of effects on intergenerational relationships.

Intergenerational relationships are also affected by micro level determinants. Self-reflexivity, related to social class, presupposes different patterns of perception of intergenerational relationships. Cultural capital promotes integration of self-reflexivity. The final group of determinants includes forms of primary and secondary socialization. During the process of socialization, the meanings attached to social reality are internalised, and consequently the appropriate patterns of behaviour with members of other generations are also acquired.

The second chapter of the dissertation, **“THE METHODOLOGY OF RESEARCH OF INTERGENERATIONAL RELATIONSHIPS AND THEIR DETERMINANTS”**, introduces the employed methods of research. The choice to analyse intergenerational relationships as an objective and subjective reality presupposed the application of the triangulation strategy. This strategy allows combining quantitative and qualitative methods. For the quantitative analysis, the Gender and Generational survey (N=10036), conducted in Lithuania in 2006 by the Demographic Research Centre, was used. The survey is a part of the international *Generations and Gender Programme*, initiated by the Population Activities Unit of the United Nations Economic Commission for Europe in the year 2000.

For the qualitative analysis, 42 semi-structured interviews with adult children and parents dyads were conducted. The interviewees were selected on the basis of the diversity principle according to the type of support provided to each other, and other criteria. The interviews were funded by ERSTE STIFTUNG.

As an analytical instrument, three social generations are distinguished: grandparents (1925-1949), parents (1950-1969), and children (1970-1991). This conditional segregation of generations allows interlinking intergenerational relationships with significant historical, social, economical and political changes of the 20th century.

The third part, **“THE ANALYSIS OF INTERGENERATIONAL RELATIONSHIPS AND THEIR DETERMINANTS IN LITHUANIA”**, consists of five chapters. The first and the second chapters focus on the analysis of the quantitative data, while the third and the fourth one are dedicated to qualitative data analysis. The last chapter summarizes the findings of empirical research.

1. The first chapter, **“The dimensions of intergenerational solidarity”**, consists of two subchapters. The first one addresses the differences of intergenerational solidarity dimensions by family types from the perspectives of adult children and parents. Three dimensions of intergenerational solidarity are analysed: structural, associational, and affectional. The comparison of two solidarity flows reveals an asymmetry: the solidarity level is higher from the perspective of parents rather than from that of adult children. The comparison of relationships evaluation differences according to family forms reveals the highest levels of solidarity in families where parents of adult children live together. The negative impact of parents’ divorce tends to be projected onto the relationship with the father rather than that with the mother. The positive effect of parents’ widowhood on intergenerational solidarity is observed only in relationships with the mother. The asymmetrical evaluations of relationships with divorced and widowed parents are grounded on different gender-based mechanisms employed in the construction of the relationships with the mother and the father.

The second subchapter, **“Intergenerational support for parents and adult children”**, reveals the networks of two forms of functional solidarity – emotional and instrumental support. Emotional support is most often provided in and received from the non-generational network: partners/spouses, friends/acquaintances/neighbors. Help in

personal cases is most often provided to the mother/the partner's mother. Gender inequalities in functional support have been revealed: women participate in support flows more intensively than men do.

2. The second chapter, “**Macro and mezzo level determinants of intergenerational relationships**”, addresses two groups of factors: cultural meanings attached to intergenerational relationships; social class, family structure, and other.

The first group of determinants is measured by normative attitudes towards intergenerational obligations. The results show higher agreement on younger generations' obligations to the older ones. However, the high percentage of neutral answers demonstrates that social knowledge about intergenerational obligations in Lithuania is vague and reflects the transformative state of its society. Logistic regression allows predicting the main factors that increase the chances of agreement with the statements measuring intergenerational obligations and responsibilities. Cultural capital (education), occupational status, religiosity, place of residence, and structural characteristics of the family are some of these factors.

The second group of factors is measured by multiple regression, which permits to predict which factors have a significant impact on the dimensions of intergenerational solidarity. The analysis shows that factors considered as universal in Western societies have a contradictory effect in Lithuania, comparing their impact according to different family forms. The most important factors determining adult children's relationships with their parents are the cultural (education) and occupational statuses of adult children. The respondents' gender is significant only in families where the mother is widowed: this factor predicts the frequency of contacts. Age predicts the affectional relationships with the father in divorced and non-divorced families. The family structure and other factors have diverse effects on intergenerational relationships. The most important factor influencing affectional solidarity with parents is the retrospective (until 15 years of age) evaluation of parents' relationships.

The factors included in the analysis of the opposite flow (parents' relationships with children) explain less data variance (compared to the same factors included in the models that measure children's relationships with parents). Parents' gender is a significant determinant in divorced and widowed families: the solidarity level is higher for mothers than for fathers. Children's gender is significant in the families where both

parents live together: associational and affectional solidarity is higher with daughters than with sons.

3. **“The construction of intergenerational relationships in Lithuania”**. In this chapter of the dissertation, which consists of two subchapters, the relationship types from the perspectives of adult children (3.3.1) and parents (3.3.2) are presented based on qualitative data.

In non-divorced families, three types of intergenerational relationships can be distinguished: close with one of the parents; ambivalent towards both parents; close with both parents. The close with the mother relationship type is constructed on the basis of the friendship prototype – in this way the typical roles of children and parents are detached. Thus, the roles that transcend the traditional typification schemes are legalized in the structure of intergenerational relationships. Close relationships with the father are based on different symbolic mechanisms – meanings of non-expressive love: instrumental activities and non-verbal understanding of each other. The ambivalent affection for parents is constructed on the basis of different meanings, adhered to social reality. The ambivalent relationships also were common for the interviewees, who detached affection from expressive love (relationship type “reserved love”). The relationship type “close with both parents” is common to the grandparents’ generation (according to the social generations grouping), who identify the fact of kinship with interpersonal affection.

The meanings attached to the relationship with the mother in divorced families are the same as in other family types, but the relationships with the father are defined in more negative terms. Three types of relationships with the father are distinguished: obligatory relationships; relatively close; intermitted. The negative meanings of relationships are determined by the failure to fulfil the typical parental roles. Parents’ divorce divides the biography of children into two periods: “before” and “after”. The past is evaluated from the perspective of the present, so the typification schemes of intergenerational relationships are transformed, especially if the individual has had positive experience with the significant others, such as the stepparents.

The relationships’ evaluations from the parents’ perspective include less negative meanings. Three groups of relationship types are distinguished: closer with one of the children; close with all children/the only child; normal/ambivalent relationships. Closer

relationships with one of the children are grounded on the adequate meanings of social reality. The meanings attached to close relationships with all children vary by social generations: grandparents interrelate closeness with functional solidarity, while parents associate it with the affectional dimension of solidarity. The type of “normal” relationships presupposes a certain level of distance in communication.

4. **“Micro level determinants of intergenerational relationships“**. This chapter presents the determinants of intergenerational affection (3.4.1) and determinants of intergenerational support (3.4.2.). The first group of determinants include *self-reflexivity and cultural capital; primary and secondary socialization; life course events; disbalance of intergenerational support and inadequate meanings of social reality*. As one of the substantial determinants of intergenerational support flows is the typical gender roles, determining the feminized models of elderly parents care. The normative attitudes towards intergenerational support are explored on individual level. Exchange based on reciprocity is the most common motive found in the interviews. This motive was expressed in two forms: latent and manifest exchange. Besides exchange as reciprocity, other thematic groups of exchange are discussed: exchange as investment and exchange as social debt. Other groups of motives, norms and altruism/attachment are analysed. The analysis of norms reveals how the obligations to family members shape the life course: it might influence the procreational, reproductive and other life course choices. Altruism is signified through the emphasis on emotions and affection. Several thematic segments are apparent in the interviews: impure and pure altruism, altruism as an unquestioned phenomenon. The factor of attachment is revealed when the feelings of insecurity due to old age or increasing dependency of elderly parents are expressed.

CONCLUSIONS

The findings of the research have confirmed the theses that were to be defended, and allow to formulate the following conclusions:

1. The theory of social constructionism allows analysing intergenerational relationships as an objectively and subjectively experienced reality. The constructs of the objective society influence the subjective world, determining what meanings and typification schemes of intergenerational relationships will be internalised during the process of socialisation.
2. The model of intergenerational solidarity allows dividing relationships into smaller units – solidarity dimensions (affectional, associational, normative, consensual, functional, structural solidarity). This perspective makes it possible to measure and evaluate the relationships between adult children and parents. Critical theories of intergenerational relationships – the ambivalence and the conflict approaches – extend the boundaries of analysis by including negative and ambivalent aspects of relationships.
3. The results of quantitative and qualitative research reveal asymmetrical evaluations of intergenerational relationships, related to kinship positions, type of family and gender of parents, and unequal distribution of functional support:
 - a. Intergenerational relationships are evaluated better from the parents' perspective than from that of the children. It is related to the importance of intergenerational relationships' evaluation to the parents' identity.
 - b. In divorced families, the relationships with the father tend to be assessed much worse than those with the mother, and earlier divorce has greater negative influence on the relationship with the father. The analysis of the opposite flow – parents' relationship with children – confirm that parents' divorce has a considerably more negative impact on the relationship with the father. When one of the parents is widowed, the evaluation of the relationship with the mother is better than of that with the father, though the evaluations are less asymmetrical than in divorced families. These asymmetries reflect different mechanisms at work in the construction of intergenerational relationships. The lowest level of asymmetry is found in the families where parents live together.

- c. The quantitative study reveals the gender-based asymmetries in the support flows: women receive/give more emotional support and provide more personal care than men. The data of the qualitative study demonstrate other asymmetries in the support flows: some generations provide or receive more support than others. The lack of reciprocity causes the negative feelings of dependency, shame, subordination, etc.
4. Cultural meanings attached to intergenerational relationships reveal the impact of the objective reality on the relationships that are experienced subjectively. Cultural meanings are analysed on the social and the internalised levels.
- a. Higher normative demands are characteristic of the younger rather than the older generations. The older generations' obligations to the younger ones are ambivalent – the levels of agreement are lower and the chances of agreement are less predictable. These results reveal that the responsibility for the wellbeing of the younger generations is based on individualistic values, while the responsibility for the wellbeing of the older generations tends to be shared by various members of different generations.
- b. A high percentage of neutral answers about intergenerational responsibilities is characteristic of all social generations. The social norms that determine intergenerational responsibilities are unclear, and thus the scenarios for agency in intergenerational relationships are open within the structure.
- c. The most important determinants explaining the attitudes towards the responsibilities of the older and the younger generations are cultural capital (education), occupational status, religiousness, place of residence, structural characteristics of the family (extended or nuclear family, number of siblings).
- d. The subjectively internalised meanings attributed to intergenerational support reveal the importance of reciprocity in relationships. Exchange based on reciprocity is the most common determinant of intergenerational support. This motive is expressed in two forms: latent and manifest exchange. Norms reveal how responsibility for parents determines the life course choices. The factor of altruism is associated with the pleasure of giving; attachment – with loss of security after the death of parents or while

they are ageing.

5. The determinants considered universal in the research of intergenerational relationships in Western societies have contradictory effects in the Lithuanian context. The contradictory effects are revealed by the prediction of determinants according to the family types:

- a. The most important determinants of children's relationships with parents are interlinked with social class: cultural capital (education of respondents) and occupational status. Affectional solidarity is mostly influenced by retrospective evaluation of parents' relationships. This finding represents the patterns of social interaction, internalised during the process of socialization, which serve as the foundation for later relationships.

- b. Relationships with parents are harder to predict via distinguished factors. The gender of parents is significant in divorced and widowed families: the level of solidarity with children is higher for women than for men. The gender of children is significant in the families where both parents live together: associational and affectional solidarity is higher with daughters than with sons.

6. The construction of intergenerational relationships is based on the meanings of different symbolical mechanisms, related to traditional roles, inadequate meanings of social reality, and pathways of the life course:

- a. Closer relationships with the mother are constructed via the meanings of the friendship prototype, dissociating the typical child/mother roles. Thus the roles that transcend the traditional schemes of typification are legitimized within the structure of intergenerational relationships, and this role expansion improves the quality of relationships. Closer relationships with the father are based on the meanings of non-expressive love. Thus the gender of parents determines the different symbolical mechanisms that work in the construction of intergenerational relationships.

- b. When parents are divorced, relationships with the father are constructed through negative meanings, which are related to the failure to fulfil the typical paternal roles. Several possible strategies that determine the dynamics of the relationship with the father after divorce are distinguished: it

can acquire a formal character; relative closeness can be formed/preserved; the relationship may cease or balance on the boundary of breakup. Parents' divorce divides biographies into separate phases: "before" and "after". The reality of the past is assessed from the perspective of the present. Therefore, altered schemes of typification are used, especially if these schemes are extended by positive experience of the relationship with a stepparent or another significant other.

c. Ambivalent relationships between parents and children are constructed via inadequate meanings of social reality and via dissociation of affectional solidarity from expressive love.

d. Close relationships with both parents and all children are common in the generation of grandparents, which identify the closeness of relationships with kinship ties and functional solidarity.

7. Intergenerational relationships are influenced by a vast variety of subjectively experienced factors: *self-reflexivity, cultural capital, primary and secondary socialization, life course events, disbalance in the support flows, inadequate meanings of social reality.*

a. The ways in which relationships are evaluated are determined by self-reflexivity, which is closely associated with social class, especially cultural capital. Non-reflexive self-integrity impels the identification of intergenerational closeness with intergenerational ties, whereas the reflexive self presupposes the detachment of intergenerational communication from the roles based on kinship and biological ties. This detachment allows the appearance of equality, understanding, openness and other aspects of intimacy typical of "pure relationships".

b. The impact of socialization on intergenerational relationships is twofold: it has an effect on affectional and normative solidarity. Negative experiences with parents during the primary socialization stage prevent children from establishing closer relationships in later life stages. During the process of socialization, the meanings of objective reality – the "proper" intergenerational relationships – are legalized and internalised. The "proper" actions performed within the structure of intergenerational relationships are

legalised via rudimentary theoretical statements and the demonstration effect.

c. Intergenerational relationships are shaped by life course events: the parenthood of adult children has a positive impact on the affectional dimension of solidarity, while the influence of widowhood and divorce is controversial.

d. The institute of the family is legitimised through intergenerational support. For this reason, intergenerational support, irrespective of its extent, is symbolically significant for the participants of intergenerational communication. Yet disbalances of the support flows have a negative impact on intergenerational relationships.

e. Inadequate meanings attached to social reality diminish the closeness of intergenerational relationships. This result of the qualitative research explains the tendency demonstrated by the quantitative data: emotional support is most often provided to non-generational networks. This tendency may be interlinked with the differences in meanings attached to social reality between generations. Conversely, adequacy of social meanings is more common among the members of the same generation; that is why emotional support is most often provided to and received from friends and partners.

f. Traditional gender roles presuppose feminised models of care for elderly parents. Though the quantitative data illustrates a high percentage of disagreement with daughters' responsibility for the care of elderly parents, during the realization of this norm in practice the traditional models of behaviour prevail.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Tėvų ir vaikų ryšys – pirminiai santykiai, per kuriuos formuojasi individo asmenybė ir kurie sudeda pamatus kitų santykių konstravimui (Ainsworth, Bowlby 1991). Nepaisant šio ryšio svarbos, tarpgeneraciniai santykiai sociologijos moksle ilgą laiką nesulaukė jokio dėmesio. Ši šeiminių santykių sritis nebuvo traktuojama kaip probleminė ar aktuali, kad galėtų kelti mokslinį interesą. Tik nuo 1960 metų šeimos santykių tyrinėtojai atkreipė dėmesį į kartų klausimą (Hanks, Ponzetti 2004), o per pastaruosius du dešimtmečius ši tema tapo ypač aktuali.

Temos aktualumą suponuoja daugialypės priežastys. Visų pirma, tai makro lygmens priežastys, susijusios su antrojo demografinio perėjimo pasekmėmis. Gyventojų senėjimas, kaip dviejų pagrindinių gyventojų populiacijos pokyčių – gimstamumo ir mirtingumo mažėjimo – pasekmė, išskėlė klausimą, kaip materialiniai ištekliai turėtų būti paskirstomi tarp šeimos, valstybės bei rinkos. Mažėjantis darbingo amžiaus ir augantis senyvo amžiaus žmonių skaičius didina socialinės apsaugos sąnaudas, o tai mokslininkai sieja su tarpgeneracinės nelygybės ir kartų konflikto problemomis (Véron, Pennecc 2007; Borgatta, Borgatta 1992).

Be makro lygmens, senėjimas neišvengiamai paliečia ir tarpasmeninius santykius tarp kartų, kurie ir bus analizuojami disertacijoje. Kintant gyventojų struktūrai, kyla klausimai, kaip visuomenė prisitaiko prie kartų skaičiaus daugėjimo vertikalioje plotmėje, kiek išlieka ir kiek keičiasi tradicinės kartų solidarumo formos, kaip intensyviai vyksta tarpgeneracinis bendravimas, koks senelių vaidmuo šeimoje, kokie veiksniai iššaukia konfliktus tarp suaugusių vaikų ir tėvų ir daugybė kitų klausimų. Tėvų ir vaikų gyvenimo kelias gali būti apibūdintas kaip bendros biografijos su aukštais priklausomybės lygiais (Galen, Dykstra 2006), o ilgėjant gyvenimo trukmei tomis pačiomis biografijomis dalijamasi dar ilgiau. Ilgėjant gyvenimo trukmei, itin opūs tampa pagyvenusių asmenų priežiūros klausimai, o esant ribotai formaliai paslaugų pagyvenusiems žmonėms sistemai, pagalba, gaunama iš šeimos narių, įgauna ypatingą svarbą. Jau aksioma tapo nuomonė, kad dukterys yra pagrindinės socialinės paramos teikėjos. Tačiau moterims aktyviai dalyvaujant darbo rinkoje, kyla klausimas, kiek šiuolaikinėje visuomenėje jos turi galimybių „išpildyti“ šį vaidmenį?

Tarpasmeninių santykių pokyčiai susiję su nuostatų ir vertybių tarpgeneracinių santykių atžvilgiu kaita, o tai itin aktualu transformacinėse posovietinėse visuomenėse. Visuomenėse, kuriose pereinama į rinkos ekonomiką, klausimai, kas – šeima ar valstybė – turėtų rūpintis priklausomais šeimos nariais, pagyvenusiais tėvais jau nebėra savaime suprantami. Perimtos tradicinės ir naujosios vertybės kuria įvairius prieštaravimus. Vienas iš atsirandančių prieštaravimų pavyzdžių gali būti daugelyje Vakarų visuomenių skatinamas vaikų savarankiškumas, tačiau kartu pailgėjęs nepriklausomybės nuo tėvų įgijimo, išitvirtinimo gyvenimo kelyje laikotarpis (Björnberg, Latta 2008). Beck (1992) nuomone, vykstant individualizacijos procesui, tarpasmeniniai santykiai šeimoje vis labiau tampa pasiektais/įgytais ryšiais. Žvelgiant iš šios pozicijos, tarpgeneracinių santykių dinamika nėra savaime suprantamas reiškinys, o dinamiškas, kuriamas ir perkuriamas procesas individo autobiografijoje.

Tarpgeneracinių santykių klausimo aktualumas susijęs ir su šeimos tipų pluralizacija. Nuo XX a. septintojo dešimtmečio Europos šalyse vykstantis antrasis demografinis perėjimas keičia šeimos formavimo strategiją: pereinama nuo tradicinės prie modernios šeimos. Pakitusios šeimos formos (vieno tėvo, reorganizuotos ir kiti šeimos tipai) neišvengiamai keičia ir santykius tarp kartų.

Dėl šių pokyčių tarpgeneracinių santykių tema įgauna vis didesnę svarbą šalyse, patiriančiose antrojo demografinio perėjimo pasekmes. Nors disertacijoje nagrinėjami klausimai glaudžiai susiję su visuomenės pokyčiais¹, Lietuvos sociologiniuose tyrimuose ši tema dėmesio sulaukia gana menkai, ypač tarpasmeninių santykių tarp kartų lygmeniu. Disertacija siekiama užpildyti šią spragą ir pirmą kartą išsamiau analizuoti, kokie tarpgeneracinių santykių skirtumai, tipai ir veiksniai būdingi Lietuvos visuomenei. Tarpgeneraciniai santykiai mikro lygmeniu gana plačiai tyrinėjami vakarų šalių mokslininkų, tačiau paprastai jie linkę rinktis vieną iš šių strategijų: apsiriboti tarpgeneracinių santykių struktūros ir ją nulemiančių veiksnių tyrimais arba, kiek rečiau, tirti individo veiksnumą (*agency*) tarpgeneraciniuose santykiuose. Disertacijoje siekiama žengti žingsnį pirmyn ir analizuoti tarpgeneracinius santykius Lietuvoje, jungiant mikro bei makro lygmenis.

¹ Nors, palyginus su Europos Sąjungos šalimis, Lietuvos gyventojų senėjimo lygis kol kas atsilieka, nustatyta, kad Lietuva senėjimo tempais dukart lenkia bendruosius ES rodiklius (Mikulionienė 2006).

Disertacijos **mokslinė problema** susijusi su visuomenės transformacijos bruožais, kuriuos aptarėme, kalbėdami apie temos aktualumą. Visuomenės senėjimas bei transformacinės visuomenės bruožai (kintančios šeimos formos, nuostatų ir vertybių kaita, kintantys lyčių santykiai) kuria kontekstą, kuriame nėra aišku, kokiomis konceptualinėmis sociologinėmis schemomis galima atskleisti tarpgeneracinius santykius šeimos lygmeniu bei kaip, taikant skirtingas epistemologines tyrimo strategijas, daugiasluoksniškai galima interpretuoti tarpgeneracinius santykius ir juos lemiančius makro, mezo bei mikro lygmens veiksnius.

Disertacijoje siekiama analizuoti tarpasmeninius santykius tarp suaugusių vaikų ir tėvų. Siekiama atskleisti, kaip tarpgeneraciniai ryšiai konstruojami žvelgiant iš vyresnių ir jaunesnių kartų pozicijų (du tarpgeneracinio bendradarbiavimo srautai: „iš viršaus“ – tėvų santykiai su suaugusiais vaikais ir „iš apačios“ – suaugusių vaikų santykiai su tėvais). Nors seneliai kaip atskira socialinė karta patenka į analizę, tačiau jų santykiai analizuojami per tėvų ir suaugusių vaikų giminystės ryšio prizmę. Kitaip tariant, pagal giminystės pozicijas dėmesys disertacijoje atitenka suaugusių vaikų ir tėvų ryšiui. Disertacijoje atsižvelgiama į šeimos formų įvairovę, tačiau daugiausia dėmesio skiriama santykiams tarp suaugusių vaikų ir biologinių tėvų. Santykiai su įtėviais nepatenka į tyrimo objektą ir paliečiami tik fragmentiškai.

Tyrimo objektas – tarpasmeniniai santykiai tarp suaugusių vaikų ir tėvų bei juos lemiantys veiksniai.

Tyrimo tikslas: Remiantis socialinio konstrukcionizmo ir tarpgeneracinių santykių teorijomis, iširti tarpgeneracinių santykių skirtumus pagal šeimų tipus; išsiaiškinti, kokiomis prasmėmis konstruojami tarpgeneraciniai santykiai ir identifikuoti santykių tipus; nustatyti makro, mezo bei mikro lygmens tarpgeneracinius santykius lemiančius veiksnius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti pagrindines tyrimo teorines prielaidas: kartos ir tarpgeneracinių santykių sąvokas, sociologines tarpasmeninius santykius nagrinėjančias teorijas bei tarpgeneracinių santykių teorijas.
2. Remiantis nagrinėjamomis teorijomis ir tarpgeneracinių santykių tyrimais, sukurti konceptualinę tarpgeneracinių santykių makro, mezo bei mikro veiksnių schemą.
3. Remiantis kiekybiniais duomenimis, nustatyti tarpgeneracinių santykių skirtumus pagal šeimų tipus bei atskleisti santykių vertinimo skirtumus, žvelgiant iš tėvų bei suaugusių vaikų perspektyvų; išanalizuoti tarpgeneracinės paramos srautus.
4. Remiantis kokybiniais duomenimis, ištirti, kokiomis prasmėmis tarpgeneracinius santykius konstruoja suaugę vaikai – tėvai bei identifikuoti santykių tipus.
5. Remiantis kiekybiniais duomenimis, nustatyti tarpgeneracinių santykių, matuojamų solidarumo dimensijomis, makro bei mezo lygmens veiksnius; remiantis kokybiniais duomenimis – atskleisti santykių artumą bei tarpgeneracinę paramą lemiančius mikro lygmens veiksnius.

Ginamieji teiginiai

Atlikto tyrimo pagrindu formuluojami šie ginamieji teiginiai:

1. Asimetriški tarpgeneracinių santykių vertinimai susiję su giminystės pozicijomis, šeimos tipu ir tėvų lytimi bei funkcinės paramos paskirstymu: santykiai vertinami geriau, žvelgiant iš tėvų negu iš vaikų pozicijų; kai tėvai negyvena kartu, santykiai su tėvu vertinami blogiau negu su motina; netolygus funkcinės paramos paskirstymas kelia priklausomybės jausmus.
2. Vakarų šalių tyrimuose nustatyti tarpgeneracinius santykius lemiantys veiksniai Lietuvos kontekste veikia skirtingai, o tai rodo, kad tarpgeneraciniai santykiai yra formuojami kultūrinio konteksto bei gyvenimo kelio įvykių (dėl to disertacijoje santykius lemiantys veiksniai analizuojami pagal šeimų tipus).

3. Tipinių vaidmenų schemų išplėtimas gerina tarpgeneracinius santykius ir priartina juos prie „grynųjų santykių“ tipo.
4. Tarpgeneracinės pareigos ir atsakomybė Lietuvoje nėra visiškai aiškiai apibrėžtos ir reglamentuotos visuomenės normų. Tokiu būdu egzistuojančioje struktūroje paliekami atviri scenarijai individų veiksmui (*agency*) ir ambivalentiškomis situacijoms.

Tyrimo metodai

Disertacijoje siekiama sistemingai, kompleksiskai pažvelgti į tarpgeneracinius santykius ir jų veiksmus Lietuvoje, analizuojant dvi tarpgeneracinių santykių plotmes: deklaratyvius santykius ir makro, mezo lygmens veiksmus (1) bei konstruojamus santykius, stebint, kokiomis prasmėmis įprasminama socialinė sąveika ir kokie subjektyvūs mikro lygmens veiksniai priskiriami tarpgeneraciniams santykiams (2). Dėl šios priežasties pasirinkta multi-strateginė metodologinė prieiga, apjungianti kiekybinius ir kokybinius metodus ir socialinių tyrimų metodologijos literatūroje įvardijama kaip trianguliacija (Bryman 2004). Remiantis šia strategija, kokybiniai ir kiekybiniai metodai matomi ne kaip atskiros stovyklos, o papildantys viena kitą.

Kaip pirminis empirinės informacijos šaltinis buvo naudoti kiekybinio – reprezentatyvaus longitiudinio tarptautinio „Kartų ir lyčių“ tyrimo (Lietuvoje atlikto Demografinių tyrimų centro 2006 metais) duomenys. Tyrimas suteikia galimybę išsamiai analizuoti tarpgeneracinės sąveikos dimensijas ir jas apsprendžiančius struktūrinius veiksmus. Didelė tyrimo imtis (N = 10000) ir klausimų blokai, įtraukiantys socio-ekonominės respondento padėties charakteristikas, taip pat įvairius tarpgeneracinės sąveikos aspektus, leido taikyti statistinio modeliavimo (logistinės, daugialypės regresijos) metodus, prognozuoti tarpgeneracinę sąveiką lemiančius veiksmus bei atskleisti bendruosius tarpgeneracinės sąveikos dimensijų dažnius.

Dėl tiriamojo klausimo nepažinumo Lietuvos kontekste ir siekio suvokti tarpgeneracinei sąveikai priskiriamas prasmes 2009-2010 m. atliktas ir kokybinis tyrimas – 42 pusiau struktūruoti interviu su tarpgeneracinės sąveikos dalyviais (tėvų – suaugusių vaikų diados). Kokybinis tyrimas įgalino stebėti, kokiomis prasmėmis konstruojami tarpgeneraciniai santykiai ir padėjo suvokti labiau vidinius, subjektyvius tarpgeneracinius santykius ir padėjo suvokti labiau vidinius, subjektyvius tarpgeneracinius santykius. Tokiu būdu, taikant skirtingas

epistemologines tyrimo strategijas, darbe atsižvelgiama į mikro/ makro, struktūros/ veiksnio lygmenis tarpgeneracinius santykius traktuojant kaip daugiasluoksnius.

Disertacijos tyrimui atlikti naudojami ir kiti metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, leidusi sukurti teorinį metodologinį disertacijos pagrindą, lyginti empirinių duomenų rezultatus su tendencijomis, nustatytomis kitose visuomenėse.

Mokslinis tyrimo naujumas

Studijų, kuriose šeimos lygmeniu būtų sistemingai analizuoti tarpgeneraciniai santykiai ir juos lemiantys veiksniai, Lietuvoje sociologijos kontekste dar nebuvo, tad šiuo tyrimu siekiama užpildyti egzistuojančią spragą. Vakarų šalyse tarpgeneracinių santykių tyrimai sulaukia didelio mokslinio intereso. Tačiau dominuojanti tradicija yra tarpgeneracinių santykių analizė, paremta kiekybine tyrimo metodologija. Studijos, kuriose būtų derinami kiekybiniai ir kokybiniai metodai, sutinkamos itin retai (išskyrus Finch, Mason 1993). Todėl disertacijos naujumas grindžiamas kiekybinių ir kokybinių metodų derinimo prieiga, kuri teikia galimybę išsamiai tirti tarpgeneracinius santykius Lietuvoje. Disertacijos naujumas susijęs ir su socialinio konstrukcionizmo teorijos taikymu, tiriant tarpgeneracinius santykius kaip objektyviai ir subjektyviai išgyvenamą tikrovę.

Dažniausiai tyrėjai analizuoja tarpgeneracinius santykius tik iš vienos giminystės pozicijos (tėvų / suaugusių vaikų, paramos teikėjų / gavėjų). Disertacijoje neapsiribojama tik viena tarpgeneracinių santykių vertinimo pozicija (tik tėvų ar tik suaugusių vaikų) ir tiriamos abi santykiuose dalyvaujančios pusės. Be to, tyrėjai linkę pasidalinti į kelias stovyklas: tirti tik tarpgeneracinių santykius struktūras, veiksnius, lemiančius šias struktūras arba tik asmens veiksnumą (*agency*), teikiant tarpgeneracinę paramą. Šia disertacija yra žengiamas žingsnis pirmyn ir įtraukiamos tiek struktūrinė, tiek veiksnio (*agency*) prieigos.

Kadangi tarpgeneracinio solidarumo skatinimas yra vienas iš tarptautinių ir nacionalinių gyventojų senėjimo politikos strategijų bei kitų dokumentų tikslų, reikšmingi yra disertacijos tyrimo rezultatai, atskleidžiantys makro, mezo bei mikro lygmens veiksnius, didinančius ar mažinančius tarpgeneracinį solidarumą. Kiti disertacijos tyrimo rezultatai pagilina sociologinį žinojimą apie tarpasmeninius santykius tarp kartų šeimos kontekste, lūkesčius šeimos nariams Lietuvoje. Disertacija gali būti

traktuojama kaip indėlis į negausius tarpgeneracinių santykių tyrimus šeimos lygmeniu Rytų ir Vidurio Europoje, ypač retus vadinamosiose pereinamojo laikotarpio visuomenėse, kurios patyrė sovietinį režimą ir perėjo prie rinkos ekonomikos kūrimo.

Disertacijos turinio apžvalga

Disertaciją sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys, atskleidžiančios teorinius, metodologinius ir empirinius analizės aspektus, darbo pabaigoje pateikiamos išvados, literatūros sąrašas bei priedai.

Disertacijos pirmą dalį, susidedanti iš keturių skyrių, skirta teoriniam disertacijos pagrindui. Pirmame skyriuje trumpai pristatoma tarpgeneracinių santykių ir kartos sąvokos problematika. Antras ir trečias skyrius skirti sociologinių teorijų, sudarančių pagrindą tarpgeneracinių santykių vertinimui, analizei. Ketvirtame skyriuje atskleidžiami tarpgeneracinių santykių makro, mezo bei mikro lygmens veiksniai bei pateikiama konceptualinė veiksmų schema.

Antroje disertacijos dalyje aptariamos disertacijos tyrimų metodologines gairės. Ji susideda iš trijų dalių. Pirmoje pagrindžiama ir pristatoma pasirinkta tyrimo strategija, antroje bei trečioje – kiekybinio bei kokybinio tyrimo instrumentai.

Paskutinėje, trečioje disertacijos dalyje, susidedančioje iš penkių skyrių, pristatoma kiekybinio bei kokybinio tyrimų duomenų analizė bei interpretacija. Pirmas ir antras skyrius skirti kiekybinio tyrimo rezultatų pristatymui. Šiose dalyse analizuojami tarpgeneracinių santykių dimensijų skirtumai pagal šeimų tipus bei tarpgeneracinės paramos srautai, atskleidžiami makro lygmens tarpgeneracinių santykių veiksniai. Trečioje ir ketvirtoje dalyse, remiantis kokybinio tyrimo rezultatais, analizuojama, kokiomis prasmėmis konstruojami tarpgeneraciniai santykiai Lietuvoje. Išskiriami santykių tipai bei analizuojami tarpgeneracinį artumą bei paramą lemiantys mikro lygmens veiksniai. Empirinių duomenų analizę užbaigia penktasis skyrius, kuriame pateikiamas tyrimų rezultatų apibendrinimas.

IŠVADOS

Darbo rezultatai leidžia teigti, kad ginamieji teiginiai pasitvirtino. Galima formuluoti šias išvadas:

1. Socialinio konstrukcionizmo teorija suteikia galimybę tarpgeneracinius santykius analizuoti kaip objektyviai bei subjektyviai patiriamą tikrovę. Objektyvios tikrovės konstruktai veikia subjektyvųjį pasaulį, apspresdami, kokios prasmės bei tarpgeneracinių santykių tipizacijų schemas bus internalizuotos socializacijos metu. Objektyvi ir subjektyvi tikrovė patiriama akistatos situacijose, konstruojant ir rekonstruojant tarpgeneracinių santykių prasmes.
2. Tarpgeneracinio solidarumo modelis leidžia išskaidyti santykius į mažesnius vienetus – solidarumo dimensijas (artumo, bendravimo, normatyvinis, konsensuso, funkcinis, struktūrinis solidarumas). Ši prieiga suteikia galimybę išmatuoti ir vertinti santykius. Kritinės tarpgeneracinių santykių teorijos – ambivalencijos bei konflikto – praplečia santykių interpretavimo ribas, įtraukiant ir negatyviusius ar prieštarigus santykių aspektus.
3. Kiekybinio ir kokybinio tyrimų rezultatai atskleidžia tarpgeneracinių santykių vertinimo asimetriškumą, kuris susijęs su giminystės pozicijomis; šeimos tipu bei tėvų lytimi; funkcinės paramos paskirstymu:
 - a. Tarpgeneraciniai santykiai vertinami geriau žvelgiant iš tėvų nei iš vaikų pozicijų. Tai siejama su tarpgeneracinių santykių vertinimo svarba tėvų tapatumui.
 - b. Išsiskyrusiose šeimose santykiai su tėvu vertinami daug blogiau nei su motina, o ankstesnis tėvų skyrybų laikas turi negatyvesnes pasekmes santykiams su tėvu nei vėliau vykusios skyrybos. Priešingo srauto – tėvų santykių su vaikais – analizė patvirtina labiau neigiamas skyrybų pasekmes santykiams su tėvu nei su motina: išsiskyrę vyrai santykius su vaikais vertina prasčiau nei moterys. Kai vienas iš tėvų miręs, santykių su tėvu ir motina vertinimų skirtumai mažesni nei skyrybų atveju, bet visgi šiek tiek asimetriškumo yra. Nustatytas didesnis solidarizuojantis tėvų našlystės poveikis santykiams su motina nei su tėvu; tai stebima analizuojant abu

solidarumo srautus. Šie santykių vertimo asimetriškumai susiję su lyčių vaidmenų sąlygotais tarpgeneracinių santykių konstravimo mechanizmais. Mažiausias asimetriškumo laipsnis būdingas šeimoms, kuriose tėvas ir motina gyvena kartu.

c. Kiekybinio tyrimo duomenų rezultatai atskleidžia paramos srautų asimetriškumus pagal lytį: moterys dažniau teikia/ gauna emocinę paramą bei dažniau teikia asmens priežiūrą nei vyrai. Kiekybinio tyrimo duomenys rodo ir kitus paramos srautų asimetriškumus, kai vienos kartos jaučiasi daugiau gaunančios arba duodančios. Neužtikrinant abipusiškumo, kaip pasekmė atsiranda priklausomumo, gėdos, subordinacijos ir kiti negatyvūs jausmai.

4. Kultūrinės tarpgeneracinių santykių prasmės apie atskleidžia objektyviosios tikrovės poveikį subjektyviai patiriamiems santykiams. Jų raiška analizuojama ir visuomenės, ir internalizuotu lygmeniu:

a. Labiau pritariama nuostatoms, susijusioms su jaunesnių nei vyresnių kartų pareigomis. Nustatytas didesnis neapibrėžtumas, kalbant apie vyresnių kartų pareigas jaunesnėms – joms yra mažiau pritariama ir jas sunkiau paaiškinti išskirtais veiksniais. Šie rezultatai rodo, kad atsakomybė už jaunesnių kartų gerovę grindžiama labiau individualistinėmis vertybėmis, o atsakomybe už vyresnių kartų gerovę linkstama dalintis tarp skirtingų kartų narių.

b. Visoms socialinėms kartoms būdingas didelis neutralių atsakymų apie tarpgeneracines pareigas skaičius. Tai rodo, kad socialinės normos apie tarpgeneracines pareigas Lietuvoje nėra aiškiai apibrėžtos, tokiu būdu egzistuojančioje struktūroje paliekami atviri scenarijai individų veiksmumui (*agency*) ir ambivalentiškoms situacijoms.

c. Svarbiausi veiksniai, paaiškinantys didesnę respondentų pritarimą nuostatoms dėl vyresnių ir jaunesnių kartų pareigų, yra kultūrinis kapitalas (išsilavinimas), užimtumas, religingumas, gyvenamoji vieta, šeimos struktūrinės charakteristikos (išplėstinė ar branduolinė, seserų, brolių skaičius).

d. Subjektyvios internalizuotos tarpgeneracinei paramai priskiriamos prasmės atskleidžia abipusiškumo santykiuose svarbą. Dažniausiai tarpgeneracinė parama akivaizdžiu arba latentiniu būdu grindžiama mainų veiksniais. Normų veiksnys atskleidžia, kaip pareigos tėvams struktūroja gyvenimo kelio pasirinkimus. Altruizmo veiksnys siejamas su davimo džiaugsmu, prisirišimo – su saugumo praradimu tėvų mirties atveju ar jiems senstant.

5. Vakarų visuomenėse universaliais laikomi veiksniai Lietuvos kontekste turi prieštarinę poveikį, kuris atsiskleidžia prognozuojant solidarumo dimensijų veiksmus pagal šeimų tipus:

a. Svarbiausi veiksniai, lemiantys vaikų santykius su tėvais, yra socialinę klasę apibrėžiančios charakteristikos: kultūrinis kapitalas (respondento išsilavinimas), užimtumo statusas. Artumo su tėvais vertinimas labiausiai priklauso nuo retrospektyvaus tėvų tarpusavio santykių vertinimo. Kuo geriau vertinami santykiai tarp tėvų iki respondentui sukankant 15 metų, tuo geresni tarpusavio santykiai su tėvais. Šį rezultatą siejame su socializacijos metu internalizuotais socialinės sąveikos būdais, kurie tampa tolimesnių santykių pagrindu.

b. Tėvų santykius su vaikais sunkiau paaiškinti išskirtais veiksniais. Tėvų lyties veiksnys reikšmingas šeimose, kuriose tėvai išsiskyrę bei vienas iš tėvų miręs. Šiose šeimose moterų solidarumas su vaikais aukštesnis nei vyrų. Vaikų lytis reikšminga šeimose, kuriose abu tėvai gyvena kartu: bendravimo ir artumo solidarumas aukštesnis su dukterimis nei su sūnumis.

6. Tarpgeneraciniai santykiai konstruojami skirtingais simboliniais mechanizmais, kurie susiję su lyčių vaidmenimis, prasmių apie išorinę tikrovę neatitikimu bei gyvenimo kelio trajektorijomis:

a. Artimesni su motina santykiai konstruojami draugystės prototipo prasmėmis, atsiejant tipinius vaikų ir motinos vaidmenis. Tokiu būdu tarpgeneracinių santykių struktūroje legitimuojami vaidmenys, peržengiantys tradicinę tipizacijos schemas, o tai gerina santykių vertinimą. Artimesnių su tėvu santykių konstravimas paremtas ne ekspresyvios meilės išraiškomis. Taigi

artimesnių su vienu iš tėvų santykių konstravimo procese esminį vaidmenį turi lyties veiksnys, lemiantis kitokius simbolinių santykių su tėvu ir motina konstravimo mechanizmus.

b. Santykiai su tėvu, kai tėvai išsiskyrę, konstruojami neigiamomis prasmėmis, kurios susijusios su tipinių tėvystės vaidmenų nevykdymu. Išryškėjo kelios galimos strategijos, kokią dinamiką santykiai su tėvu įgauna po skyrybų: jie gali išlikti daugiau formalūs, gali būti sukurtas / išsaugotas sąlyginis artumas arba iš vis nutrūkti ar balansuoti ties nutrūkimo riba. Tėvų skyrybos dalija vaikų biografijas į atskirus „iki“ ir „po“ tarpsnius. Praeities tikrovė vertinama iš dabarties pozicijų, todėl naudojamos tipizacijų schemos yra pakitusios, ypač jei jas praplėtė pozityvi santykių su patėviu ar kitais „reikšmingais kitais“, patirtis.

c. Santykių su tėvais ir vaikais ambivalentiškumas konstruojamas prasmių apie išorinį pasaulį neatitikimu bei atsiejant artumą nuo ekspresyvios meilės išraiškų.

d. Artimi su abiem tėvais ar visais vaikais santykių vertinimai būdingi senelių kartai, kurie santykių artumą tapatina su giminystės ryšiu arba funkciniu solidarumu.

7. Tarpgeneracinius santykius veikia visa aibė subjektyviai patiriamų veiksnių: savimonės refleksyvumas; pirminė ir antrinė socializacija; gyvenimo kelio įvykiai; paramos srautų disbalansas; prasmių apie socialinę tikrovę neatitikimas:

a. Tarpgeneracinių santykių vertinimas susijęs su savimonės refleksyvumu, kurią lemia socialinė klasė, o ypač tarpgeneracinis kapitalas. Nerefleksyvios savimonės atveju artumas tapatinamas su giminystės ryšiais, o refleksyvi savimonė leidžia atsieti komunikaciją nuo giminystės ir biologinių ryšių grįstų vaidmenų. Per šį atsietumą atsiranda erdvė lygybės, supratimo, atsivėrimo, išsikalbėjimo ir kitiems intymumo aspektams. Toks tarpgeneracinių santykių vertinimas perkelia tarpgeneracinius santykius į kitų „grynųjų santykių“ lauką, kur santykių prigimtis apibrėžiama panašiai.

b. Socializacijos poveikis tarpgeneraciniams santykiams yra dvejopas: ji veikia santykių su tėvais artumą bei nuostatas apie tarpgeneracinius santykius. Negatyvios pirminės socializacijos patirtys trukdo

suaugusiems vaikams užmegsti glaudesnę ryšį su tėvais. Socializacijos metu legitimizuojamos objektyvios socialinės tvarkos – šeiminių santykių – prasmės. Šeimos santykių struktūroje atliekami „teisingi“ veiksmai legitimuojami rudimentiniais teoriniais teiginiais, demonstravimo efektu ir kitais būdais.

c. Tarpgeneracinius santykius formuoja gyvenimo kelio įvykai: suaugusių vaikų motinystė / tėvystė teigiamai veikia santykių artumą, tuo tarpu tėvų našlystės, tėvų skyrybų bei socioistorinių įvykių poveikis tarpgeneraciniams santykiams yra prieštaringas.

d. Per tarpgeneracinę paramą legitimuojamas šeimos institutas. Dėl šios priežasties tarpgeneracinė parama, nepriklausomai nuo jos dydžio, tarpgeneracinės sąveikos dalyviams yra simboliškai reikšminga. Tačiau netolygus paramos srautų paskirstymas neigiamai veikia tarpgeneracinius santykius.

e. Socialinės tikrovės prasmių neatitikimas mažina tarpgeneracinių santykių artumą. Šis kokybinio tyrimo rezultatas padeda paaiškinti kiekybinio tyrimo užfiksuotą tendenciją, kad emocinė parama dažniausiai teikiama ne tarpgeneracinio tinklo nariams. Tai galima sieti su išorinės tikrovės prasmių tarp skirtingų kartų narių neatitikimu. Išorinės tikrovės prasmių bendrumas labiau būdingas bendraamžiams, todėl emocinė parama dažniausiai teikiama ir gaunama iš draugų bei partnerių.

f. Tradiciniai lyčių vaidmenys lemia feminizuotus pagyvenusių tėvų priežiūros modelius. Nors kiekybinio tyrimo rezultatai rodo nepritarimą didesnei dukterų nei sūnų atsakomybei už tėvų priežiūrą, praktikoje dominuoja tradiciniai elgsenos modeliai.

Scientific publications on the topic of the dissertation:

1. **Gedvilaitė-Kordušienė, M.** (2010). Kartų solidarumas, pagyvenę žmonės. Ats. red. V. Stankūnienė. *Lietuvos gyventojų politikos metmenys*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. p. 27-33.
2. Лефевр, С., Лрокофьева, Л., Корчагина, И., Станкуниене, В., **Гедвилайте, М.**, Бадурашвили, И., Сирбиладзе, М. (2010). С.В. Захаров, Л.М. Лрокофьева, О.В. Синявская (ред.). Роль семьи и общества в межпоколенной солидарности: мнение населения во Франции, Грузии, Литве и России. *Эволюция семьи в Европе: Восток-Запад*. Москва НИСП: с. 353-386.
3. **Gedvilaitė-Kordušienė, M.** (2009). Kartų solidarumas ir jį lemiantys veiksniai Lietuvoje. *Monografija „Kintanti šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės“*. Socialinių tyrimų institutas, p. 270-310.
4. C.Lefèvre, L.Prokofieva, I.Korchaguina, V.Stankuniene, **M.Gedvilaite**, I.Badurashvili, M.Sirbiladze (2009). *Compared opinions about intergenerational solidarities*. RECEO, ISSN: 0338-0599, p. 315-345.
5. **Gedvilaitė-Kordušienė, M.** (2008). Trys tarpgeneracinių santykių koncepcijos ir jų kritiniai atgarsiai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1(24), p. 145-157.
6. **Gedvilaitė-Kordušienė, M.** (2011). Motives of intergenerational support in Lithuania. Kultūra ir visuomenė. *Culture and Society* (in press).
7. **Gedvilaitė-Kordušienė, M.** (2011). Intergenerational solidarity systems in Lithuania: qualitative and quantitative insights. ERSTE STIFTUNG website (in press).

Presentations in the conferences:

International conferences:

1. Intergenerational solidarity in Lithuania: revealing sociodemographic differences and imbalances. *New family realities: Challenges to demographic development and policy*. Vilnius, 20-21 October 2008.
2. Intergenerational networks of family support in Lithuania: deviance from common patterns? *1st ISA Forum of Sociology 'Sociological research and public debate', section 'Sociology of ageing'*. Barcelona, 5 – 8 September 2008.
3. The intergenerational solidarity in Lithuania: actual and normative support. *European Populational Conference*. Barcelona, 9 – 12 June 2008.
4. Intergeneracional solidarity and marital status: the significance of social support. *Men and women, parents and children in family and society*. Moscow, 26-31 November 2007.
5. Gedvilaitė, M. Intergenerational Contract in Lithuania. *Student workshop in the ESA conference "Conflict, Citizenship, Civil Society"*. Glasgow, Scotland, 1-3 September 2007.
6. Gedvilaite, M. *The Shift of Welfare Regimes in Lithuania: Bureaucratization as a De-humanizing Mechanism*. The 4th Baltic Readings Symposium "Changing Social Identities, Changing Public Discourses". Kaunas, 2005.

National conferences:

1. Kartų solidarumą lemiantys veiksniai Lietuvoje. Nacionalinė Lietuvos sociologų konferencija „Pasiiekimai ir vizijos. Dvidešimt metų sociologijos studijoms Lietuvoje“. Vilnius, 28 November 2009.
2. Karta besikeičiančioje visuomenėje. *Socialiniai ir kultūriniai iššūkiai nacionaliniam saugumui*. Vilnius, 12-13 October 2007.

Information about the autor

Education:

- 1998-2004 Bachelor's degree in sociology, Vytautas Magnus University, Kaunas.
2004-2005 Master of Arts in Sociology and Social Anthropology, Central European University, Budapest
2006-2011 Doctoral studies in Sociology, Lithuanian Social Research Centre, Vilnius

Research interests:

Family sociology, gender sociology, intergenerational relationships.

Current status: Research assistant at Demographic Research Institute, Lithuanian Social Research Centre, Vilnius. E-mail: mgedvilaite@yahoo.com

Santrauka

Disertacijos objektas yra tarpasmeniniai santykiai tarp suaugusių vaikų ir tėvų bei juos lemiantys veiksniai. Pagrindinis disertacijos tikslas – besiremiant socialinio konstrukcionizmo ir tarpgeneracinių santykių teorijomis, iširti tarpgeneracinių santykių skirtumus pagal šeimų tipus; išsiaiškinti, kokiomis prasmėmis konstruojami tarpgeneraciniai santykiai ir identifikuoti santykių tipus; nustatyti makro, mezo bei mikro lygmens tarpgeneracinius santykius lemiančius veiksnius.

Pirma disertacijos dalis skirta teoriniam darbo pagrindui atskleisti: nagrinėjamos sociologinės tarpasmeninių santykių teorijos ir tarpgeneracinių santykių teorijos (solidarumo, konflikto, ambivalencijos); pateikiama konceptuali mikro, mezo ir makro lygmens veiksnų schema. Antra disertacijos dalis atskleidžia tyrimo metodologines gaires: pristatomi kiekybiniai ir kokybiniai metodai. Trečioje dalyje, remiantis gautais empiriniais duomenimis, analizuojami tarpgeneraciniai santykiai ir juos lemiantys veiksniai.

Tyrimo rezultatai rodo tarpgeneracinių santykių asimetriškumą, kuris susijęs su giminytės pozicija; šeimos tipu bei tėvų lytimi; funkcinės paramos paskirstymu. Vakarų visuomenėse universaliais laikomi veiksniai Lietuvos kontekste turi prieštaringą poveikį, kuris atsiskleidžia prognozuojant solidarumo dimensijų veiksnius pagal šeimų tipus. Tarpgeneraciniai santykiai konstruojami naudojant skirtingus simbolinius mechanizmus, kurie susiję su lyčių vaidmenimis, prasmių apie išorinę tikrovę neatitikimu bei gyvenimo kelio trajektorijomis.